

**Karadeniz'de
Millî Mücadele
Yıllarında Rum Nakline
Giden Süreç
(1921)**

**The Process Leading to
the Transfer of Greeks
in the Black Sea During
the National Struggle
(1921)**

Tuğba Eray Biber

Karadeniz’de Millî Mücadele Yıllarında Rum Nakline Giden Süreç (1921)

*Tuğba Eray Biber**

Özet

I. Dünya Savaşı’nda Karadeniz bölgesinde, Rumların casusluk ve çetecilik gibi faaliyetleri neticesinde tehcir uygulaması yapıldı (1916). Bu uygulamayla birlikte Karadeniz Rumlarının iç bölgelere nakilleri gerçekleşti. Millî Mücadele yıllarında da Karadeniz Rumları casusluk, çetecilik ve cemiyet faaliyetlerine devam etti. 1919 yılında Karadeniz bölgesindeki Rum faaliyetleri, yoğun bir şekilde devam ederken özellikle olaylar Samsun bölgesinde yoğunlaştı. Gizli yollarla bölgeye sokulan silah ve cephaneyle donatılan Rum çeteleri, İzmir’in işgalinden sonra Trabzon’da da etkisini göstermeye başladı. Özellikle Pontus Devletini kurmak amacıyla çalışmalarda bulunan Karadeniz Rumları için Ankara Hükümeti, birtakım önlemler almak zorunda kaldı. Pontus faaliyetlerinin yoğun yaşandığı bölgelerde, İstiklal mahkemeleri görevlendirildi. Aynı zamanda Merkez Ordusu kuruldu (Aralık 1920). 26 Mart 1921’de Yunanlılar, Karadeniz sahillerine resmen abluka uygulayıp yakalanan Türk subay ve erlerine korsan muamelesi yapacaklarını, savaş malzemesini müsadere edeceklerini ve Türk gemilerini batıracaklarını ilan etti. Yunan gemilerinin bölgedeki faaliyetleri, Yunanlıların bir çıkarma yapma ve ikinci bir cephe açma ihtimallerini ortaya çıkardı. İnebolu’nun 9 Haziran’da bombalanması ardından Merkez Ordusu, Rumların naklini teklif etti. 12 Haziran’da Karadeniz sahilinde bulunan Hristiyan ahalinin nakli uygun bulunmadı. Ancak tüm Karadeniz sahili savaş bölgesi ilan edildi. Çok kısa bir süre içerisinde yeni bir kararname ile Karadeniz’de eli silah tutan 15-50 yaşındaki Rumların nakli için karar çıktı. Nakil sırasında yollarda karşılaşılabilecek tehlikelere karşı muhafız birlikleri oluşturuldu. 1921 yılı içinde Rumların iç bölgelere nakli kabileler şeklinde gerçekleşti.

Anahtar Kelimeler

Karadeniz, Rumlar, Trabzon, Nakil, Millî Mücadele

* Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih bölümü. tugba.eray.biber[at]msgsu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2156-2822.

The Process Leading to the Transfer of Greeks in the Black Sea During the National Struggle (1921)

Abstract

During the First World War, deportation was carried out in the Black Sea region as a result of the activities of the Greeks such as espionage and gangs (1916). With this practice, the transfer of the Black Sea Greeks to the inner regions took place. During the years of the National Struggle, the Greeks of the Black Sea continued their activities of espionage, gangs and associations. In 1919, while the Greek activities in the Black Sea region continued intensively, the events intensified in the Samsun region. The Greek gangs, equipped with weapons and ammunition that were brought to the region by secret means, started to show their influence in Trabzon after the occupation of Izmir. The Ankara Government had to take some precautions especially for the Black Sea Greeks who were working to establish the Pontus state. Independence courts were appointed in regions where Pontic activities were intense. At the same time, the Central Army was formed (December 1920). On March 26, 1921, the Greeks declared that they would formally blockade the Black Sea coast and treat captured Turkish officers and soldiers as pirates, confiscate war material and sink Turkish ships. The activities of the Greek ships in the region opened up the possibility of the Greeks to make a landing and open a second front. After the bombing of İnebolu on 9 June, the Central Army offered to transfer the Greeks. The transfer of the Christian population on the Black Sea coast on 12 June was not found appropriate. However, the entire Black Sea coast was declared a war zone. In a very short time, with a new decree, a decision was made for the transfer of 15-50 year old Greeks who were able to hold a gun in the Black Sea. Guard units were formed against the dangers that may be encountered on the roads during the transport. In 1921, the transfer of the Greeks to the inner regions took place in the form of convoys.

Keywords

Black Sea, Greeks, Trabzon, Transfer, National Struggle

1. Giriş

I. Dünya Savaşı başladığında Osmanlı Devleti tarafsızlığını ilan etmişti.¹ Ancak gelişen olaylar ve Almanya’nın çabaları, Osmanlı Devleti’ni savaşa sürüklemiştir.² Osmanlı donanmasının, 29-30 Ekim 1914 gecesi Karadeniz’e çıkarak Odesa ve Sivastopol gibi Rus limanlarını topa tutması üzerine İngiltere, Fransa ve Rusya Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etti.³ Böylelikle Osmanlı Devleti, Alman Blok’u yanında savaşa girdi.⁴ Osmanlı Devleti’nin taraf olmasıyla Çarlık Rusyası Osmanlı topraklarına girdi. Rus Ordusu, Doğu Anadolu ve Karadeniz içlerine doğru ilerlemeye başladı. Rusların hedefi Trabzon’du. Böylelikle Karadeniz egemenliği tamamlanmış olacaktı. Nihayetinde 18 Nisan 1916’da Ruslar, Trabzon’u işgal etti.⁵ Trabzon Metropolit Hrisantos, Rus Ordusu’na Trabzon’u teslim etti. Sonrasında ise iki yıla yakın Rumlardan oluşan bir belediye meclisi kuruldu.⁶ Rumların bölgede hakimiyetinin artmasıyla birlikte bölgede Rum çete ve cemiyetlerinin faaliyetlerine ek olarak Pontus Devletini kurma çalışmaları da hız kazanmış oluyordu.

2. Karadeniz’de Rum Tehciri (1916)

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Karadeniz bölgesindeki Rumların çetecilik faaliyetleri yoğunluk kazanmıştı.⁷ Özellikle Samsun’da Rum faaliyetlerinin yoğun olduğu yerler Neb(i)yan, Bafra, Havza, Çarşamba, Terme, Ladik, Kavak, Ünye ve Fatsa’daydı. Rum çeteleri zaman zaman Türk köylerini basmaktaydı.⁸ Bununla birlikte bölgede Rum

-
- ¹ Cemal Paşa Anılarım 1913-1922, haz., Fahri Farin, İstanbul: İskenderiye Yayınları, 2009, s. 135.
- ² Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, II/IV, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983, s. 654-657; Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, I, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1993, s. 109.
- ³ B. H. Liddell Hart, *History Of The First World War*, London: Pan Books, 1982, s. 133; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi (1908-1918)*, IX, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996, s. 397; Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı sırasında Karadeniz’de donanma hareketleri için bk., Bernd Langensiepen-Ahmet Güler, *1828-1923 Osmanlı Donanması/The Ottoman Navy 1828-1923*, çev., James Cooper-Renan Mengü, İstanbul: Denizler Kitabevi, 2000, s. 44-54; George Frederick Abbott, *Greece and the Allies*, London: Methuen, 1922, s. 21; Armaoğlu, *20. Yüzyıl*, s. 110.
- ⁴ Pierre Renouvin, *Birinci Dünya Savaşı 1914-1918*, çev., Adnan Cemgil, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1982, s. 211.
- ⁵ *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Kafkas Cephesi Üçüncü Ordu Harekatı*, II, Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1993, s. 202-207; Mahmut Goloğlu, *Trabzon Tarihi Fetihten Kurtuluşa Kadar*, Ankara: Kalite Matbaası, 1975, s. 259; Sabahattin Özel, *Millî Mücadelede Trabzon*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s. 10. Trabzon’un işgalinin 17 Nisan olduğuna dair bk.: Aziz Samih İlter, *Birinci Dünya Savaşı’nda Kafkas Cephesi Hatıraları*, haz., Zekeriya Türkmen-Elmas Çelik, Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2007, s. 99.
- ⁶ Mustafa Reşit Tarakçıoğlu, *Trabzon’un Yakın Tarihi*, Trabzon: Karadeniz Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 1986, s. 9-10; Goloğlu, *Trabzon Tarihi*, s. 259.
- ⁷ Yusuf Sarıncay-Hamit Pehlivanlı-Abdullah Saydam, *Pontus Meselesi ve Yunanistan’ın Politikası (Makaleler)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2006, s. 83-87; Ahmet Tetik, “Çeteler, Venizelos ve Patrikhane”, *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, ed., Veysel Usta, Ankara: Serander Yayınevi, 2007, s. 211-215; Rahmi Çiçek, “Merzifon Amerikan Koleji ve Pontus Sorunu”, *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, ed., Veysel Usta, Ankara: Serander Yayınevi, 2007, s. 205-206; Süleyman Beyoğlu, “Giresun’da Pontusçu Faaliyetler ve Osman Ağa”, *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, Ankara: Serander Yayınevi, 2007, s. 366-370; *Pontus Meselesi*, haz., Yusuf Gedikli, İstanbul: İz Yayıncılık, 2009, s. 239; Tuğba Eray Biber, *Karadeniz Rumları ve Yunanistan*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2016, s. 23-34; Süleyman Beyoğlu, “Birinci Dünya Savaşı’nda Trabzon (1914-1919)”, *Trabzon Tarihi Sempozyumu 6-8 Kasım 1998 Bildiriler*, haz., Kemal Çiçek, Kenan İnan, Hikmet Öksüz, Abdullah Saydam, Trabzon: 1999, s. 479-488.
- ⁸ Karadeniz bölgesindeki çetecilik faaliyetleri için bk., Merve Doğan Kader, “İngiliz ve Türk/Osmanlı Belgelerinde Karadeniz Bölgesi’ndeki Çetecilik Faaliyetleri (1914-1922)”, Doktora Tezi, Manisa Celal

nüfusunu arttırmak için Rusya'dan da göçmen getirilmekte ve deniz yoluyla kıyıda içerilere çeteler sokulmaktaydı. Rusya'daki Rumları Karadeniz'e geri getirmek için Rumlar tarafından yoğun bir propaganda yapılıyordu. Çok sayıda Rum'un bölgeye akın etmesinden korkan Türkler, bu hareketi önlemek için birtakım tedbirler almaya başladılar.⁹

Rusların 1916 yılında Trabzon'u işgal etmesiyle Karadeniz'deki Pontus faaliyetleri daha da arttı.¹⁰ İşgal altındaki Trabzon'un batısında kalan Tirebolu ile Sinop arasında yaşayan Rumlar, Rus işgalinin yayılmasında yardım etmekteydiler.¹¹ Gayesi Sinop'a kadar olan alanı işgal etmeyi amaçlayan Rusya da Rumlarla iş birliği yaparak Rumların çıkaracakları ayaklanmaları desteklemekteydi.

Türk Ordusu'na savaş açan ve düşmana casusluk yapan Rumların, iç bölgelere nakledilmesi kararı alındı.¹² Harbiye Nazırı Enver Paşa, 12 Mart 1916'da nakil kararının sadece casusluk ve çetecilik yapanları kapsamasını istedi.¹³ Giresun'a bağlı Görele, Vakfıkebir ve Şarlı Nahiyesi'nden bazı Rumlar, casusluk yapmaktaydı. Üç-dört bin Rum Sivas'a gönderildi.¹⁴ Aynı zamanda Ruslar lehine casusluk yapmalarına fırsat verilmesini önlemek amaçlanmaktaydı.¹⁵ Nakil sırasında Rumların malı, canı, namusunun korunacağı ve bunu suistimal edenlerin hemen cezalandıracağı bildiriliyordu.¹⁶

Tehcire genel olarak bakıldığında Rumların 9 Mart 1916'da daha içerilere sevk edilmeye başlandığı görülmektedir.¹⁷ Uygun olan yerlere nakillere gerçekleştirilecekti. Örneğin Görele ve Vakfıkebir kazaları ile Şarlı Nahiyesi dahilinde bulunan Rumların Sivas Vilayeti'ne gönderilmesine karar verildi.¹⁸ Yine Rus işgali dolayısıyla Canik Sancağı'ndaki Rumlar da dahile sevk edildi.¹⁹ Sevk sırasında birtakım önlemler alınmaktaydı. Dahile

Bayar Üniversitesi, 2021; Cengiz Mutlu, *Mütareke Döneminde Rum Nüfus Hareketleri 1918-1922*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2014; Mehmet Aydın-Önder Duman, "I. Dünya Savaşı Yıllarında Çarşamba/Samsun ve Çevresinde Rum Çete Faaliyetleri", *History Studies: International Journal of History*, 4/2 (2012), s. 39-51.

⁹ Hikmet Öksüz-Hayati Aktaş, "Pontus Meselesi'nin Tarihsel Arka Planı ve İngiliz-Amerikan Belgelerine Yansıması", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, Ankara: Serander Yayınevi, 2007, s. 326.

¹⁰ Sabahattin Özel, *Millî Mücadele'de Trabzon*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s. 3-14; F. Rezzan Ünalp, "Birinci Dünya Savaşı: 1916, Trabzon'un Ruslar Tarafından İşgali", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, 13/25 (2015), s. 39-64.

¹¹ Ahmet Efiloğlu, *Osmanlı Rumları Göç ve Tehcir 1912-1918*, İstanbul: Bayrak Yayınları, 2011, s. 261.

¹² *Başbakanlık (Cumhurbaşkanlığı) Osmanlı Arşivi (BOA)*, DH.ŞFR, nr. 519/16, 25 Nisan 1332; Mustafa Balcıoğlu, "Birinci Dünya Savaşı Sırasında Karadeniz'de Rum Faaliyetleri ve Sivil Tepki", *OTAM*, 4 (1993), s. 94.

¹³ Balcıoğlu, "Birinci Dünya", s. 95.

¹⁴ *Başbakanlık (Cumhurbaşkanlığı) Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, nr. 272.11/08.08.20, 25 Haziran 1916.

¹⁵ *BOA*, DH.ŞFR, nr. 526/108, 17 Temmuz 1332 (30 Temmuz 1916).

¹⁶ *Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı Arşivi (ATASE)*, BDH-2, nr. 2902/420/08.

¹⁷ Balcıoğlu, "Birinci Dünya", s. 95.

¹⁸ *BOA*, DH.ŞFR, nr. 523/124, 12 Haziran 1332 (25 Haziran 1916).

¹⁹ *BOA*, DH.ŞFR, nr. 526/52, 12 Temmuz 1332; DH.ŞFR, nr. 526/108, 17 Temmuz 1332 (30 Temmuz 1916).

sevk edilen Rumların malları depolara kaldırılmaktaydı. Ancak bazı Rumlar tütün, zahire ve hayvan gibi malları satmak istediler.²⁰ Nakiller sırasında uygun koşulların sağlanması için çalışılmıştır. Uygun koşullar sağlanamadığında ise nakiller erteleniyordu. Savaş koşullarında vasıta en büyük sıkıntılar arasında yer alıyordu. Bazı bölgelerde, Rumların dahile sevklerinin vasıta yüzünden uygun olmayacağı bildirilmekteydi.²¹

Tehcir kararı alınmış olmasına rağmen bazı nakillerin geç gerçekleştiğini görmekteyiz. Canik’ten 544 Rum Sivas’a gitti. Bunlardan 89’u Tosya, 165’i Merkez vilayete nakledildi.²² Rumların gittiği yerlerde devlet tarafından masraflar karşılandığı için zaman zaman bu konuda bütçe istendiği görülmektedir. Örneğin Sivas Valisi’nin Dâhiliye Nezareti Celilesi’ne gönderdiği şifrede, Trabzon ve Samsun’dan gelen Rumlar için yevmiye istemekteydi.²³ Diğer taraftan Samsun’dan Refet Paşa’nın Dâhiliye Nezareti’ne gönderdiği bilgiye göre Samsun’dan dâhile sevk edilen Rumların sayısı 13.406 idi.²⁴ Aynı zamanda Bafra’da yer alan Rumlar Bolu’ya tehcir edildi.²⁵ Bu tehcir edilen Rumların iaşesi için harcanan para kullanımı hakkında bilgi verilmekteydi.²⁶ Sevk edilen Rumların iaşesi için giden vilayetlerden iaşe durumu hakkında düzenli bilgiler veriliyordu.

Sivas Valisi’nden Dâhiliye Nezareti’ne Nisan 1917 tarihli yazılan şifrede Samsun ve havalisinden 60 Rum’un sevk edildiği bildirildi.²⁷ Aynı zamanda Samsun’dan Kastamonu’ya Rum nakilleri yapılmaktaydı.²⁸ Ordu’daki Rumlar aynı zamanda Tokat’a sevk edildi. Buradaki Rumların iskân işlemleriyle artık Sivas Vilayeti ilgilenmekteydi.²⁹ Canik’ten 140 Rum, Bolu’ya iskân edildi.³⁰ Samsun’dan Dâhiliye Nezareti’ne çekilen şifre telgrafta, 3. Ordu Kumandanlığı’nın emri üzerine dâhile sevke başlanıldığı bildirildi.³¹ Giresun’dan tehcir edilen Rumlar Tokat, Amasya, Karahisar- Şarki.³² Bolu.³³ Kastamonu (80)³⁴ya gönderildi.

²⁰ BOA, DH.ŞFR, nr. 545/ 64, 30 Kasım 1332 (12 Kasım 1916).

²¹ BOA, DH.ŞFR, nr. 537/28, 3 Teşrinisani 1332 (16 Kasım 1916).

²² BOA, DH.ŞFR, nr. 544/ 70, 17 Kanunusani 1332 (30 Ocak 1917).

²³ BOA, DH.ŞFR, nr. 555/18, 24 Mart 1333 (24 Mart 1917).

²⁴ BOA, DH.ŞFR, nr. 548/1, 12 Mart 1333 (12 Mart 1917).

²⁵ BOA, DH.ŞFR, nr. 555/ 67, 28 Mart 1333 (22 Mart 1917).

²⁶ BOA, DH.ŞFR, nr. 555/67, 28 Mart 1333 (22 Mart 1917).

²⁷ BOA, DH.ŞFR, nr. 551/61, 15 Nisan 1333 (15 Nisan 1917).

²⁸ BOA, DH.ŞFR, nr. 551/88, 17 Nisan 1333 (17 Nisan 1917).

²⁹ BOA, DH.ŞFR, nr. 567/49, 30 Eylül 1333 (30 Eylül 1917).

³⁰ BOA, DH.ŞFR, nr. 565/96, 16 Eylül 1333 (16 Eylül 1917).

³¹ BOA, DH.ŞFR, nr. 565/6, 8 Eylül 1933 (8 Eylül 1917).

³² BOA, DH.ŞFR, nr. 586/48, 3 Ağustos 1334 (3 Ağustos 1918).

³³ BOA, DH.ŞFR, nr. 587/71, 15 Ağustos 1334 (15 Ağustos 1918).

³⁴ BOA, DH.ŞFR, nr. 587/69, 15 Ağustos 1334 (15 Ağustos 1918).

Rumların Ruslarla iş birliği yapması ve çetecilik faaliyetlerin dolayı Rumların iç bölgelere nakilleri gerçekleşti. Nakil sırasında güvenliğe önem verilmekteydi. Tehcir edilenlerin iâşesi gittikleri vilayetler tarafından karşılanmaktaydı.

3. 1921 Rum Nakline Giden Süreçte Yunanistan'ın Etkisi

Millî Mücadele yıllarında Ankara Hükûmeti ve Sovyetlerin iyi ilişkilerinin bir neticesi olarak Ruslar, Türk Hükûmeti'nin silah ve yardım talebini kabul etmişti. Silah ve cephane nakliyatında gemiler kullanıldı.³⁵ Gemiler Rusya'dan Tuapse, Novorosisk ve Batum limanlarından savaş malzemelerini alıp Trabzon, Samsun ve İnebolu'ya çıkardılar. Türk sahillerinde bir limandan diğerine asker veya cephane naklettiler. İstanbul'dan kaçırılan malzemeyi Anadolu'ya ulaştırdılar.³⁶ Yunanistan, Karadeniz'de gerçekleşen sevkiyatı engellemek için Karadeniz'de abluka başlatıp tacizlerde bulundu.³⁷ Yine bu dönemde, Batı Cephesi'nde Türk tarafı başarılı olduğu zamanlarda, Yunan gemileri Karadeniz'e çıkararak sahilleri bombaladı.

26 Mart³⁸ 1921'de Yunanlılar, Karadeniz sahillerine resmen abluka uygulayıp³⁹ yakalanan Türk subay ve erlerine korsan muamelesi yapacaklarını, savaş malzemesini müsadere edeceklerini ve Türk gemilerini batıracaklarını ilan etti.⁴⁰ Yunan Donanması, Batı Anadolu'da Türklere karşı harekete geçtiğinde ise Karadeniz'de abluka uygulayarak Türk gemilerini aramıştı.⁴¹ Karadeniz'deki Yunan ablukası yüzünden mühimmatların nakil işleri olumsuz etkilenmekteydi.⁴²

İlk defa 27 Mart 1921 tarihinde İnebolu'ya gelen bandırasız bir savaş gemisi, denizde beş-altı top atışı yaparak bir manevra gerçekleştirdi.⁴³ Bu tarihten itibaren, İnebolu'ya yapılan cephane ve askerî personel sevkinin artmasıyla beraber Yunan gemilerinin denetimi de artmaya başladı.⁴⁴ Yunan Donanması, bu abluka şartlarını yerine getirmekle

³⁵ NA; CAB, 23/26/6, 21 June 1921; Eda Gülşen Gömlüksiz, "II. Meşrutiyet'ten Kurtuluş Savaşı'na Osmanlı Denizciliği", *Türk Denizcilik Tarihi*, ed., Z. Arıkan-Lüftü Sancar, İstanbul: 2009, s. 189.

³⁶ Gömlüksiz, "II. Meşrutiyet'ten", s. 189.

³⁷ Ali Satın, *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1921*, İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2011, s. 21.

³⁸ M. Celaleddin Orhan, *Bir Bahriyelinin Anıları 1914-1918*, İstanbul: Kastaş Yayınları, 2001, s. 115; Figen Atabey, *Karadeniz'de Türk Donanması (Birinci Dünya Harbi ve Millî Mücadele Dönemi)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2006, s. 104; Nurettin Peker, *1918-1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri*, İstanbul: 1955, s. 314. Rahmi Çiçek abluka tarihini 27 Mart olarak vermektedir. Bk., Rahmi Çiçek, "Sakarya Savaşı Öncesi Karadeniz'de Yunan Ablukasını ve İnebolu Bombardımanı", *Atatürk Yolu*, III/10 (Kasım 1992), s. 170.

³⁹ Mesut Çapa-Veyssel Usta, *Millî Mücadelede Trabzon Vilayetiyle Yazışmalar*, Trabzon: Trabzon Valiliği Yayınları, 1995, s. 76.

⁴⁰ Mustafa Hergüner, "Kurtuluş Savaşı'nda Denizciliğimiz", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1992, s. 137.

⁴¹ Rahmi Doğanay, *Millî Mücadelede Karadeniz (1918-1923)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2001, s. 112-113.

⁴² Coşkun Topal, "Doğu Harekatı Sonrası Batı Cephesi'nin Lojistiği ve Karadeniz'in Güvenliği Sorunu", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, X/1 (2008), s. 108.

⁴³ Nurettin Peker, *1918-1923 İstiklal*, s. 309.

⁴⁴ Çiçek, "Sakarya Savaşı", s. 170.

birlikte Karadeniz’deki Pontus Rumlarına yönelik yardım ve propaganda faaliyetlerinden de bulundu. Nitekim Yunanistan’ın Karadeniz’de abluka ilanından hemen önce, II. Londra Konferansı’nda (27 Şubat-12 Mart 1921) ve II. İnönü saldırısı (23 Mart-1 Nisan 1921) yapıldığı sıralarda Lloyd George’un, Yunan delegasyonuna saldırı sonuçsuz kalırsa ne yapacaklarını sorduğunda aldığı cevap, “Ankara İtilaf devletlerinin kararlarını kabul etmezse Yunanistan, Pontus sahillerine asker çıkararak yerli Rum ve Ermenilerin de yardımı ile Samsun’dan Sivas’a ilerleyecektir”⁴⁵ oldu.

4. TBMM’nin Aldığı Önlemler

Pontus İsyanı’nın 1920 yılı sonlarında hız kazanmasıyla birlikte Ankara Hükûmeti, bu isyanı bastırmaya yönelik çeşitli tedbirler aldı. Öncelikle Samsun’daki bazı Yunan vatandaşları sınır dışı edildi. Diğer taraftan askerlik yaşına gelen Rumlar silah altına alındı.⁴⁶ Bazı Rum gençleri, bu çağrıya uymayarak hükûmete karşı silahlandılar. Aynı zamanda İngiliz ve Yunanlıların bazı bölgelerde karışıklık çıkarma ihtimaline karşı yurt içinde askerî ve asayiş tedbirleri alındı.⁴⁷ Yunanlıların Samsun’a çıkarma yapma ihtimaline karşı Rumların dâhile sevk edilmeleri gerekiyordu ve bu yönde karar çıktı.⁴⁸

Alınan önlemlerden biri de İstiklal mahkemeleriydi. 20 Ekim 1920’den 15 Mart 1921’e kadar faaliyet gösteren Sivas İstiklal Mahkemesi genellikle Amasya’da çalıştığı için bu adla anılmaktadır.⁴⁹ İstiklal mahkemelerinin davalarını asker kaçağı, casusluk, soygun gibi belli adi suçlar ve Pontusçuluk kapsamaktaydı.⁵⁰ Ocak 1921’den itibaren Merkez Ordusu, Pontus İsyanı’na katılan ya da destekleyen bazı Rumları tutukladı. Bu kişiler, Amasya İstiklal Mahkemesi’nde yargılandı.⁵¹ 9 Şubat 1921’de Samsun Metropolit Eftimos ve Başpapaz Platon Matnoz, Heyet-i Vekile kararı ile Amasya İstiklal Mahkemesi’ne verildi.⁵²

5. Merkez Ordusu ve Nurettin Paşa

9 Aralık 1920’de TBMM Hükûmeti’nin Pontusçu çetelere karşı başlattığı girişimler başarısız olunca, Pontus Meselesi’ni tamamen sonlandırmak için Merkez Ordusu kuruldu.⁵³ Merkez Ordu Kumandanlığı’na Nurettin Paşa tayin edildi ve kendisine

⁴⁵ Bilal Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1979, s. 170-171.

⁴⁶ “Nurettin Paşa Pontusçuları Anlatıyor”, *Hatıralar, Vesikalar, Resimlerle Yakın Tarihimiz*, II, 1962, s. 226; Mustafa Balcıoğlu, *İki İsyan-Koçgiri, Pontus-Bir Paşa-Nurettin Paşa*, İstanbul: Nobel Yayın, 2000, s. 86; Mesut Çapa, *Pontus Meselesi Trabzon ve Giresun’da Millî Mücadele*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1993, s. 116.

⁴⁷ *BCA*, nr. 77/ 49-1/30.18.01.01/1.4.19, 18 Temmuz 1920.

⁴⁸ *BCA*, nr. 941/95-12/30.18.1.1/3.24.12, 12 Haziran 1921.

⁴⁹ *Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA)*, nr. III-10-a-2/43/58.

⁵⁰ Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, Ankara: Ayraç Yayınları, 2009, s. 87.

⁵¹ *Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri 1918-1922*, I, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2009, s. 600-645.

⁵² Rıdvan Akın, *TBMM Devleti 1920-1923 Birinci Meclis Döneminde Devlet Erklere ve İdare*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, s. 168.

⁵³ Stefanos Yerasimos, “Pontus Meselesi (1912-1923)”, *Toplum ve Bilim*, 43/44 (Güz 1988-Kış 1989), s. 64; Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1997, s. 419.

bölgesindeki il ve bağımsız sancakların idarecilerine emir ve talimat verme yetkisi de verildi.⁵⁴ 10.000 kişiden oluşan Merkez Ordusu ile tenkil hareketına başlandı.⁵⁵ Bahar bitmeden Pontus Meselesi'nin bitirilmesi, sorunların çözülmesi istendi.⁵⁶

Öncelikli olarak Merkez Ordusu, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde silahları toplamaya başladı. Sadece gayrimüslimlerin değil aynı zamanda Müslümanların da silahları toplandı. Samsunlu Rumlar, silahlarını suçlarının affı ve yaşam garantisi verilmesi koşuluyla teslim edeceklerini mutasarrıflığa bildirdiler; ancak bu kabul edilmedi. Merkez Ordusu, bazı köylerden silah toplamaya başlayınca küçük çatışmalar yaşandı. Silahlarını vermek istemeyen Rumların birçoğu dağlara kaçarak çetelere katıldı. Samsunlu Rumlar, Bafra'daki Nebiyan Dağı'nda toplanma kararı alınca hükümet geri adım atarak 12 Ocak 1921'de uygulamayı erteledi. Özellikle de Nebiyan Dağı bu Rumların barındıkları yerlerin başındaydı. Buraya kaçan Rumlar, Merkez Ordusu kuvvetleriyle silahlı çatışmaya girdi. Ancak bazıları daha sonra silahlarını bırakıp köyelerine geri döndü.⁵⁷

Ankara Hükümeti'nin, silahların toplanmasını protesto etme bahanesiyle karışıklık çıkarabilecek Rum gençlerini askere alarak bölgeden uzaklaştırma yoluna gittiği anlaşılmaktadır.⁵⁸ Bu tasnife giren Rum sayısı çok fazla değildir. Mesela, Samsun'da bu tarihlerde doğan sadece 300 Rum vardı.⁵⁹ Bazı Rumlar bu çağrıya uyarken bazıları da silah altına alınmayı reddetti. Silah altına alınan Rumlar, amele taburlarında görevlendirildi.⁶⁰

Merkez Ordusu bütün bu faaliyetleri yürütürken bir yandan da askerî harekâta devam ediyordu. Bu askerî harekât sırasında bir yandan Rum çetecilerle silahlı çatışmaya girilirken bir yandan da bu çetelerin ihtiyaçlarını karşılayan ve onlara lojistik destek veren köyler tahrip ediliyordu. Köy halkı kadın ve çocuklar dâhil ya dağlara kaçıp çetecilere katılıyor ya da iç bölgelere gönderiliyorlardı. Merkez Ordusu'nun emirlerine riayet eden Rum köyelerine ise dokunulmadı.⁶¹

Merkez Ordusu, isyanı bastırma faaliyetleri sırasında Karadeniz sahilindeki Rumların iç bölgelere gönderilmelerini Ocak 1921'de talep etti.⁶² Zira Yunan Donanması Karadeniz'de faaliyetlerini arttırıp 9 Haziran'da İnebolu'yu bombaladı. Ayrıca

⁵⁴ BCA, nr. 030.18.01.01/ 733/ 02.33.10, 30 Ocak 1921.

⁵⁵ Mesut Çapa, "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Pontuscu Rumlara Karşı Aldığı Tedbirler", *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, ed., Veysel Usta, Ankara: Serander Yayınevi, 2007, s. 409; Beyoğlu, "Giresun'da Pontusçu", s. 381.

⁵⁶ ATASE, İSH, 10B-635/162, 07.02.1337 (7 Şubat 1921).

⁵⁷ Balcıoğlu, *İki İsyân*, s. 96-98/100.

⁵⁸ *Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri 1918-1922*, Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 2009, s. 646-647.

⁵⁹ Bestami Bilgiç, *Doğu Karadeniz Rumları: İsyân ve Göç*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011, s. 105.

⁶⁰ Balcıoğlu, *İki İsyân*, s. 96; Çapa, *Pontus Meselesi*, s. 116.

⁶¹ Balcıoğlu, *İki İsyân*, s. 101-108.

⁶² Nuri Yazıcı, *Millî Mücadelede (Canik Sancağı'nda) Pontusçu Faaliyetler (1918-1922)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1989, s. 102.

Yunanlıların Samsun’a asker çıkarmasından da endişe edilmekteydi.⁶³ Yunanistan’ın Osmanlı Rumlarını askere alma girişimleri de Ankara Hükûmeti’nin Doğu Karadeniz Rumlarının bu çağrıya icabet edebilecekleri endişesiyle Rumları iç bölgelere sevk etmesiyle engellendi.⁶⁴

6. Rumlar İçin Çıkarılan Af

Anadolu’daki Millî Mücadele liderleri, gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının devlete ve millete karşı herhangi bir hıyanet içerisinde bulunmadıkları takdirde güvence altında olduklarını, diğer Müslüman vatandaşlarla aynı haklara sahip olacaklarını duyurdu. 18 Eylül 1919’da Mustafa Kemal Paşa tarafından gayrimüslimlerin Müslüman vatandaşlarla aynı haklara sahip olacağına dair bir yazı yayımlandı.⁶⁵ Bu tür bir politika izleneceği İtilaf devletleri yetkililerine de haber verildi. Mustafa Kemal Paşa, 30 Nisan 1920 tarihinde Lord Curzon’a gönderdiği bir mektupta, Osmanlı gayrimüslimlerinin ülkenin genel güvenliğine aykırı herhangi bir hareket içerisinde bulunmadıkları sürece “milletin korumasında” kalacaklarını belirtti.⁶⁶

Rum çeteleri art arda teslim olmaya başladı. Teslim olan Rumların zorunluluktan teslim olabilecekleri düşüncesiyle dikkatli davranıldı.⁶⁷ Hükûmetçe yapılan tebligatla birlikte, dağlara çıkan Samsun ve çevresindeki Rumlardan teslim olanlar evlerine yerleştirildi. Bu gelişmelerle birlikte Pontus Meselesi’nin bu suretle sona erebileceği ümidi vardı.⁶⁸

7. Karadeniz’de Örfî İdare İlan Edilmesi

Yunanistan’ın Karadeniz’e çıkması ve şehirleri bombalamasıyla Karadeniz’de zaman zaman sıkıyönetim ilan edilmekteydi.⁶⁹ Pontus Meselesi için alınan tedbirler arasında Ordu, Livaları dâhilinde silah toplanırken asayiş sağlamak için Canik, Tokat, Amasya ve Çorum’da sıkıyönetim ilan edildi (1921).⁷⁰ Aynı zamanda Haziran 1921’de Karadeniz savaş bölgesi olarak kabul edilmesine karar verildi. Yine Samsun merkez ilçesinde 8 Haziran’da geçici olarak ilan edilen sıkıyönetim 21 Haziran 1922 tarihi ile kaldırıldı.⁷¹

⁶³ Yerasimos, “Pontus Meselesi”, s. 66; Yusuf Sarıncay, “Pontus Meselesi ve Yunanistan’ın Politikası”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XI (1995), s. 45.

⁶⁴ Bilgiç, *Doğu Karadeniz*, s. 119-120.

⁶⁵ B. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1973, s. 197.

⁶⁶ Bilgiç, *Doğu Karadeniz*, s. 98-99.

⁶⁷ *Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA)*, III-7/29/48-1, 20 Ocak 1921.

⁶⁸ *BOA*, HR.İM, nr. 13/25, 7 Kasım 1922.

⁶⁹ *BCA*, nr. 53-4/030.18.01.01/01.09.02, 11 Ağustos 1920.

⁷⁰ *BCA*, nr. 030.18.01.01/716/53-7/02.38.02, 5 Mart 1921; *ATASE*, İSH-10-B, nr. 635/ 204, 6 Mart 1337 (6 Mart 1921).

⁷¹ *BCA*, nr. 1639/53-12/05.18.15/030.18.01.01, 21 Haziran 1922.

8. Karadeniz'de Rum Nakli (1921)

Rum isyancılarının hareketlerini sona erdirmek için kurulan Merkez Ordusu, Ocak 1921'de Karadeniz sahilindeki Rumların iç bölgelere gönderilmelerini talep etti.⁷² Yine Mayıs 1921'de Merkez Ordusu, Karadeniz ve sahillerine (özellikle Samsun) yakın yerlerde yaşayan Hristiyanların (Rumların) iç bölgelere sevkini istedi, ancak 5 Haziran'da reddedildi.⁷³ Nakil, durum uygun olmadığı için reddedilmişti. Diğer taraftan Merkez Ordusu tarafından Rumların tedip ve tenkillerinin gerekli görüldüğü İcra Vekilleri heyetince kararlaştırılmıştı⁷⁴.

İnebolu'nun 9 Haziran'da bombalanması üzerine Merkez Ordusu, aynı tarihte Rumların dâhile sürülmesini teklif etti. 12 Haziran'da Karadeniz sahilindeki Hristiyanların dâhile nakillerinin uygun olmadığı kararına varıldı.⁷⁵ Bu kararlarda nakil koşulları değerlendirilmekteydi. Ancak bu kararla birlikte tüm sahil savaş bölgesi ilan edildi. Nakil şartlarının yerine getirilmesi ve özellikle Yunan gemilerinin Karadeniz'de faaliyetlerinin artmasıyla birlikte 16 Haziran'da çıkan yeni bir kararnameye göre Karadeniz sahilinde eli silah tutan 15 ila 50 yaş arasındaki Rumlar dâhile sevk edilecekti.⁷⁶ Türk arşivlerinde bu şekilde geçen belgelere karşın, İngiliz arşiv belgelerinde, Ankara Hükûmeti tarafından 15-55 yaş arası Rumların Suriye, Mezopotamya ve Diyarbakır yakınlarına göç ettirildiği belirtilmiştir.⁷⁷ İngilizler Amasya ve Bayburt alanındaki dağlarda 12 bin kişi olduğunu tahmin etmektedir.⁷⁸

⁷² Yazıcı, *Millî Mücadele*, s. 102.

⁷³ *Harb Tarihi Vesikaları Dergisi (HTVD)*, 57, (Eylül 1966), s. 257. Yunanlılara göre; eli silah tutan 15-55 yaş aralığındaki bütün Rumlar ülke içine sürülecekler. 3 Haziran 1921'de Amasya'daki karargâhına gönderilen Genel Kurmay Başkanı Fevzi'nin emriydi: Bakanlık Konseyi'nde, Karadeniz sahilinde ikamet eden ve silah getirebilecek olan tüm Hristiyanların iç kısımlara sürülmesi kararı alınmıştı. Karar telgrafın ele geçtiği andan itibaren yürürlüğe girecekti. Hristiyanların herhangi bir ayaklanmasına, direnişine ve ayrıca Yunan Ordusu'nun askerî çıkarma yapmasına engel olunmalıdır. Ve bir üçüncü bakanlık kararı da 3 Haziran'da alındı ve şöyle:

"[...] kıyı şeridimize askerî çıkarma yapıma tehlikesi vardır. Düşman bu bölgeleri yerli Rumlarla birlik olup ulusumuza karşı kullanacaktır. Bu sebeple, önlem alınması ülkenin savunulması için zaruridir. Bu yüzden 1921 Haziran'dan itibaren Karadeniz'in bütün sahili ve kasabalar savaş bölgesi ilan edilmiştir". 1921 sonlarına, Türklerin Küçük Asya Pontus'unda yaptığı inanılmaz zalimlikleri damgasını vurdu. İstanbul'daki İngiliz Sömürge Valisi Dışişleri Bakanına şöyle bilgi veriyordu: "Görünen o ki, Türkler azınlıkların kökünü kazımak üzere önceden tasarlanmış bir plana göre hareket ediyorlar [...] Trabzon çevresinde ve iç bölgelerde yaşayan 15 yaşının üstündeki tüm erkekler Erzurum, Kars ve Sarıkamış işçi kamplarına sürüldüler". Bk.: Βλάχος Αγτζίδης, *Έλληνες του Πόντου*, Αθήνα, 2009, σ. 114-115.

⁷⁴ *Harb Tarihi Vesikaları Dergisi*, s. 257.

⁷⁵ *BCA*, nr. 941/95-12/30.18.1.1/3.24.12, 12 Haziran 1921; Çapa, *Pontus Meselesi*, s. 115-116.

⁷⁶ Karşılaştırma yapmak için bk., *BCA*, nr. 941/95-12/30.18.1.1/3.24.12, 12 Haziran 1921; Necati Fahri Taş, *Nureddin Paşa ve Tarihi Gerçekler*, İstanbul: Nehir Yayınları, 1997, s. 132-135; Çapa, *Pontus Meselesi*, s. 117. İngiliz Yüksek Komiserliği yetkilileri ile Rum ve Ermeni temsilcilerinin 6 Temmuz 1921'de İstanbul'da yaptıkları altmış altıncı toplantıda Rum temsilci Theotokas, Samsun'da 15-50 yaş arasındaki bütün Rum erkeklerin Ankara Hükûmeti tarafından silah altına alınmaya devam ettiğini ve Bafra civarındaki bütün köylerin yakıldığını söyleyerek bu katliamlardan bazı Rumların kurtulup dağlara kaçtıklarını iddia etmişti. Bk., Bilgiç, *Doğu Karadeniz*, s. 107.

⁷⁷ *NA*, CAB/24/131, 7 December 1921.

⁷⁸ *NA*, CAB/24/131, 7 December 1921.

Yerasimos’a göre; Birinci kabile 16 Haziran’da yapıldı ve Kavak’ta saldırıya uğrayan kabile 330-701 kişi arasında kayıp verdi.⁷⁹ İkinci kabile 17 Haziran’da Samsun’dan Amasya’ya doğru yola çıktı ve 700 kişi sürgün edildi. 17, 21, 24 Haziran tarihlerinde Bafra’dan yola çıkan üç kafilenin her birinde 500-600 Rum bulunmaktaydı. 18, 21, 22 Haziran tarihlerinde Alaçam’dan da üç kabile yola çıktı. 20 Haziran’da üçüncü kabilede yola çıkan 1000 kişi bulunmaktaydı. Dördüncü kabile ise 25 Haziran’da yola çıktı. Tehcir Temmuz-Ağustos ayında yavaşladı ve Eylül’den itibaren yaşlı, kadın ve çocuklar da iç bölgelere sürüldü.⁸⁰

Nakledilen Rumlara işlerini tasfiye için yeterli süre verildiği gibi, nakil sırasında her türlü yardım ve kolaylık sağlandı; emval, eşya ve nakil vasıtalarını temin etmede tamamen serbest bırakıldılar. Yollarda karşılaşılabilecekleri tehlikelere karşı yanlarına muhafız birlikleri verildi. Yolculuk sırasında hastalananların tedavileri yapıldı. Tehcir sırasında birçok ithamlarda bulunuldu. Bunlardan biri, Giresun’da tehcirden dönen Rumların mallarının Kaymakam Nizamettin Bey ve mal müdürü tarafından gasp edildiği idi. Ancak bu bilginin doğru olmadığı yapılan tahkikat sonucunda anlaşıldı.⁸¹

8 Haziran 1921 tarihli bir Amerikan belgesinde, Samsun’daki Türk polisinin Rumlara kadın ve çocuklarla beraber iç bölgelere doğru muhaceret için hazırlanmalarının tebliğ edildiği belirtilmektedir. Zira 8 Temmuz 1921 tarihinde Lloyd George’a gönderdiği mektupta Rum Ortodoks Patrik Vekili Nikolas, kendisine yeminli ifadelerini sunan İtalyan tebaası beş Rum’un Mayıs ayının sonuna doğru göçmenler de dâhil olmak üzere kökenleri Samsun’a dayanmayan Rumların (Osmanlı tebaası olmayan) bir hafta içinde dâhile sevk edileceğinin ilan edildiğinin söylediğini yazmaktaydı. Bu zorunlu göç kararı üzerine Samsun’da papazlardan ve Rum kadınlarından oluşan bir heyet, Samsun Mutasarrıfı’na giderek Anadolu’nun farklı yerlerinden gelmiş, ama uzun zamandır Samsun’da ikamet etmekte olan Rumların göç ettirilmemelerini rica ettiler, ancak bu talepleri kabul edilmedi.⁸²

Yunan iddialarına göre, 1921’de Merzifon ikinci bir sürgün dalgası yaşadı. 1915 bahar ve yaz aylarındaki olayların bir devamı olarak, 1921 yazında, geri kalan yaklaşık 2.500 Hristiyan’ın da hayatı sona ermişti. Yunanlılar tehciri katliam olarak değerlendirip 1915’e ek olarak iki yeni unsur eklediklerini düşünmekteydiler. 1915-1916’da olduğu gibi, Batı Pontus da 1921’de geniş bölgelere yayılan sürgünlerden etkilenecekti. Sivas’ta bulunan Amerikan Yüksek Komiserlerinin muhtemel yeni sürgün dalgalarıyla ilgili

⁷⁹ *Black Book* adlı propaganda kitabında “Kavak Olayı” şu şekilde anlatılmaktadır: “Samsun’dan sekiz saat uzaklıkta bulunan Küçük Kavak Kasabası’ndan fazla uzak olmayan bir tepeden aşağıya doğru inen bu konvoylara Türk muhafızlar aniden ateş ettiler. Bu yüzden ilk konvoyda 330 ve üçüncü konvoydan 660 adam öldü. Diğer konvoyların kayıpları hala bilinmiyor. Hayatta kalanlar insandan daha çok hayalete benziyorlardı ve elbiselerini bile alamadan Malatya, Harput, Elazığ ve Elbistan’a sürüldü.” Bk.: *Black Book The Tragedy Of Pontus 1914-1922*, Athens: 1922, s. 20

⁸⁰ Yerasimos, “Pontus Meselesi”, s. 66-67.

⁸¹ Metin Ayışığı, “Mütareke Başlangıcında Karadeniz Bölgesindeki Rum Tahriklerine Karşı İstanbul Hükümeti’nin Aldığı Önlemler”, *Millî Mücadelede Giresun (Sempozyum 6-7 Mart 1999)*, *Bildiriler*, İstanbul: 1999, s. 64.

⁸² Bilgiç, *Doğu Karadeniz*, s. 121-122.

olarak İtalyan Elçi Villari'ye vermiş oldukları beyanatlar (Kasım-Aralık 1919), kısa bir süre sonra doğrulanacaktı. 1921 Mart ayından itibaren Merzifon Amerikan Koleji'ndeki Amerikalı yüksek komiserler, Dışişleri Bakanlığı'na sundukları ve yeni sürgünlerden bahsettikleri raporlarına Batı Pontus'ta yaşanan katliamlara ait gerçekleri gösteren fotoğraflar da ekleyeceklerdi.⁸³

1921 yılında, bölgedeki kıyı kentlerinde olduğu gibi, Ordu'daki Rumların da Yunan çıkarmasına karşı önlem olarak tehcir edilmelerine karar verildi. Bu karara göre, 1317 (1901-02) doğumlu 20-21 yaşındaki Hristiyanlar, amele taburlarında görevlendirmek üzere askere alınacak, kalanlar da Şark-i Karahisar'a kabileler halinde gönderilecekti. Tehciri yönetmekle görevli Ahmet Faik Bey, Dâhiliye Vekâleti'nin genelgesinde geçen "bircümle Rumlar" vurgusunu çocuklar ve bebekleri de kapsar şekilde yorumlayan Nurettin Paşa'ya karşı çıktı ve bu kararı uygulamayacağını belirtti.⁸⁴

Yunanlılara göre, güçsüzlüklerine ve parçalanmışlıklarına karşın, Pontuslu direnişçiler, Türk askerlerini epey zorladılar. Sayıları sadece bir tümen kadar olsa da çok daha kalabalık olan Türk Ordusuyla karşı karşıya gelmeyi başardılar. Mustafa Kemal, Sivas'ta 3. Kolordu ve Erzurum'da 15. Kolordu'yu Pontus direniş hareketini bastırmak üzere güçlendirmişti.⁸⁵

Samsun, Amasya, Tokat ve Yozgat dolaylarında bulunan Rumlar, buradan uzaklaştırılan Rumlara yardım etmekteydi. Memurları engelleyerek meclisin almış olduğu bu karara karşı geliyorlardı. Merkez Ordusu bu durum gibi durumların yaşandığını Ankara'ya bildirmekteydi. Olaylar karşısında askerî müdahale zorunlu hale geldi ve Ordu Kumandanlığı görevlendirildi.⁸⁶

Tehcir sonrasında Yunanistan, Karadeniz Kızılırmak'ta bulunan yaklaşık 10.000 kadar Rum kadın ve çocuğun naklini İngiliz mümessilinden istedi. Ancak Ankara Hükûmeti, nakilleri istenen kişilerin güvenlikleri sağlandığı için Yunan Komiserliği'nin nakil teklifini kabul etmedi.⁸⁷ Ankara Hükûmeti, gerekli önlemleri alırken sevk edilen Rumlardan ihtiyaç sahiplerine de yardım etti.⁸⁸

1921'de yapılan Karadeniz'deki Rumların iç kesimlere nakli hakkında farklı sayılar verilmektedir. Bunlardan biri Harput'ta Yakın Doğu Yardımı Amerikan Hastanesi'nde görevli Doktor Mark H. Ward'dır. Dr. Ward'ın verdiği bilgiler aşağıda yer almaktadır:⁸⁹

⁸³ A. Π. Καστρινιακη, "Οι Χριστιανοί Του Ποντου Υπο Το Της Γεωπολιτικης Και Της Διεθνους Πολιτικης Του Κεμαλ", *Η σφαγητων Ποντιων*, σ. 92.

⁸⁴ İbrahim Dizman, *20. Yüzyılda Ordu (1900-1999)*, Ordu: Ordu Belediyesi, 2010, s. 52.

⁸⁵ Β. Αγτζίδης, *Έλληνες του Πόντου*, Αθήνα 2009, σ. 114-115.

⁸⁶ *BCA*, nr. 1012/95-15/18.01.01/ 03.28.03, 2 Temmuz 1921.

⁸⁷ *BCA*, nr. 1203/94-17/:30.18.01.01/04.37.14, 23 Kasım 1921; Karşılaştırma yapmak için bk., *Black Book The Tragedy of Pontus 1914-1922*, Athens: 1922, s. 23.

⁸⁸ *BCA*, nr. 1214/94-8/30.18.1.1/4.38.5, 24 Kasım 1921.

⁸⁹ Mark. H. Ward, *The Deportations in Asia Minor 1921-1922*, London: 1922.

Tarih	Nerden	Nereye	Kişi Sayısı
18 Temmuz 1921	Ordu-Giresun	Bitlis-Van	722
25 Temmuz 1921	Ordu-Giresun	Divriği	496
28 Temmuz 1921	Ordu-Karadeniz Sahilleri	...	161
4 Ağustos 1921	Ordu	Bitlis	64
21 Ağustos 1921	Giresun-Ordu		22
27 Ağustos	Samsun		80
24 Eylül 1921	Samsun-Vezirköprü		169
4 Ekim 1921	Samsun		160
9 Ekim	Ordu	Karantina Kampına	43

Yunanlılara göre Jön Türkler ve Kemalistler bu sürgünleri katil oldukları için yapıyordu. Yunanlılar bu görüşleri üzerinden çeşitli senaryolar üretmektedir. Aynı zamanda Hristiyanlara düşmanca davranılmasının sebebi, yabancı güçlerle yaptıkları iş birliği idi. Ermeni cemaatlerinin 1915’te Rus Ordusu ile ve genel olarak Hristiyanların, 1919-1922 yılları arasında, Yunan Ordusu ile yaptıkları iş birliği⁹⁰. Yunan savaş gemilerinin Karadeniz’e geldiğini ve bazı kıyı kentleri bombalandığını, belirli Pontus örgütlerinin varlığının onları askerlik yaşına gelmiş tüm erkekleri Karadeniz bölgesi çevresinden uzaklaştırma çözümü bulunduğu iddiaları vardı.⁹¹

Aynı zamanda Küçük Asya Yakın Doğu Yardımı Müdürü, misyoner H. C. Jaquith, 1921 Eylül ayındaki raporunda, Türk kurmayların, Yunan Ordusu’nda çok fazla sayıda Osmanlı tebaası Rum ve Ermeni bulunması sebebiyle, Rum nüfusunun Karadeniz sahilinden göçünün bir zorunluluk olduğunu söylediklerinden bahsetmektedir.⁹²

Karadeniz Rumlarının tartışıldığı 5 Ekim 1921 tarihli meclis oturumunda milletvekilleri konu hakkındaki düşüncelerini açıkladılar. Lazistan Milletvekili Osman Bey, Samsun bölgesinden iç kesimlere Rum tehciri sırasında yaşanan olayların Yunan Donanması’nın Samsun’a baskın yapma ihtimalini artırdığını belirtmekteydi.⁹³

29 Ekim 1921 tarihli gizli oturumda Ziya Hurşit Bey (Lâzistan), Hafız Mahmut Bey (Trabzon) ve Nafiz Bey (Samsun) tarafından Samsun, Trabzon, Ordu gibi Karadeniz şehirlerinde Pontuscu Rumların sahillerden iç kesimlere tehciri üzerine dağa çıkan Rumların eşkıyalık faaliyetlerine başladıkları, bu sırada Trabzon’da 60; Samsun’da 30 Müslüman köyün yakıldığı, dükkânların yağma edildiği, kadınların ve çocukların öldürüldüğü, tecavüz edildiği, silahlı Rum çeteleri yüzünden asayişin bozulduğu anlatılmaktaydı.⁹⁴

⁹⁰ A. P. Kαστρινακη, “Οι Χριστιανοί Του Ποντου Υπο Το Της Γεωπολιτικης Και Της Διεθνους Πολιτικης Του Κεμαλ”, *Η σφαγή των Ποντιων*, σ. 90.

⁹¹ A. P. Kαστρινακη, “Οι Χριστιανοί”, σ. 92.

⁹² A. P. Kαστρινακη, “Οι Χριστιανοί”, σ. 90.

⁹³ *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, II, s. 281.

⁹⁴ *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, II, s. 403-409.

Çağdaş propaganda kitabı olan *Black Book*'ta yer alan bilgilere göre; 1914 yılından 1922 yılına kadar geçen süreçte Osmanlı Hükûmeti'nin, Rum ve Ermeni 1.500.000 kişiyi mahallî temsilcilerle birlikte katlettiği iddia edilmektedir. Millî Mücadele'nin sürdüğü yıllarda yayınlanan bu propaganda kitabında, sayıların abartıldığı ve asılsız iddiaların olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Diğer taraftan Karadeniz'de yaşanan nakillerle ilgili olarak Samsun ve Bafra'dan beş konvoy halinde sürgünlerin yapıldığı da yazılmaktadır. İlk sürgün de 2.000; ikincisinde 1.901; üçüncüsünde 2.000; dördüncüsünde 500; beşinci ise 620 kişi sürgün edildi.⁹⁵

Dr. A. Roecrich raporunda tehcir edilen tanıkların bazılarıyla karşılaşma fırsatını bulunduğunu yazmaktadır. Osmanlı uyruklu bir Rum doktor; ilk iki tehcire katıldığını ifade ederek Pontuslu Hristiyanların % 10 kadar kaldığını, aylardır süren trajik durumun bir an önce müdahale gerektirdiğini vurgulamıştı. En azından Samsun, Bafra, Giresun ve Merzifon'da kalan kadın, çocuk ve yaşlılar için yardımın şart olduğu dile getirilmişti.⁹⁶ Diğer taraftan Merkez Ordusu kayıtlarında; Kasım 1921'e kadar Sivas, Tokat, Yozgat, Çorum, Şarki Karahisar, Elaziz, Ergani, Malatya ve Maraş'a 63.844 Rum nakledilmiştir.⁹⁷

9. Propaganda Çalışmalarına Karşılık TBMM'nin Çalışmaları

Echol del Orient (Anciens Echos de l'Islam) adlı Fransız dergisinde yer alan "Pontus Bölgesi Olayları Hakkında İtilaf devletleri ve Türk Hükûmeti Arasındaki Yazışmalar" başlıklı yazıda⁹⁸ ; İngiliz, İtalyan ve Fransız komiserlerinin Samsun Mutasarrıfı tarafından bilgilendirilmediği aktarılıyordu. Aynı zamanda dağa çıkan Rum asilerin 15 günlük süre içinde en yakın jandarma birimine gitmeleri halinde canlarına zarar gelmeyeceği bilgisini alan İtilaf devletlerinin komiserleri bu durumdan memnundu. Çünkü TBMM'nin Karadeniz'deki Rum kadın ve çocuklara zarar vermesinden endişe edilmekteydi. Ancak dağdan inenlere iç bölgelere de kolaylığın sağlanacağı bildirilmişti. Aynı zamanda diğer sürülmüş olan Hristiyanlar gibi kadınlar ve çocuklar kendi kalacakları yere özgürce karar vereceklerdi. Anadolu'yu terk edebilecekleri gibi istenirse İstanbul'a ailelerinin yanına da dönebileceklerdi.

İtilaf devletleri komiserleri Fransız Komiser De la Fourcade, İngiliz Komiser O. H. Rumbold, İtalyan Komiser Garrani; Türklerin çıkarlarının altını çizerek, içerde barış sağlandığı takdirde dışarıda da barış sağlanacağı düşüncesini vurgulamışlardı.

⁹⁵ *Black Book The Tragedy Of Pontus 1914-1922*, Athens: 1922, s. 20.

⁹⁶ BOA, HR.İM., nr. 60/28, 9 Mart 1922.

⁹⁷ Mustafa Balcıoğlu, *Belgelerle Millî Mücadele Sırasında Anadolu'da Ayaklanmalar ve Merkez Ordusu*, Ankara: Yükseköğretim Kurumu Matbaası, 1991, s. 109.

⁹⁸ *Echos de l'Orient (Anciens Echos de l'Islam)*, "Texte des notes échangées entre les Hauts Commissaires alliés et le Gouvernement de la G.-A.-N. De la Turquie au sujet des événements de la", 15 Haziran 1922, s. 144. Bk.: BOA, HR.İM., nr. 60/39, 1 Haziran 1922.

Ankara Hükûmeti adına Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal bölgede yaşananları dünya kamuoyuna duyurmak adına bir yazı kaleme aldı. Yukarıda da değinilen Echol de Orient’deki söz konusu yazıda dağlara çıkan Rumların affi için⁹⁹;

“Samsun’daki Rum çeteler hükûmete ve Müslüman halka karşı işkence ve zulm etmişlerdir. Bu çetelere 15 gün içinde resmî olarak teslim olma çağrısı yapılmıştır. Onlara tavsiyelerde bulunulmuş ve savaşı ve direnişi kesme yönünde yol gösterilmiştir. Fakat bu çağrıya rağmen Pontus bölgesinde Türkiye’nin kalıntıları üzerinde hala bir devlet kuracağına inananlar vardı. Ve Müslüman köylerine saldırıları artırarak devam ettiler”

ifadelerini kullanan Yusuf Kemal, Rum çetelerinin faaliyetleri hakkında;

“Bafra’da Koçhisar’ı Rum çeteleri yakmış, Sakızcı mahallesini yakmışlar. Bedjiano (Samsun’da bölge) 21 ev yakmışlar. Salcik’te 8 ev, Düzköy ve Djouzan tamamen yanmış. Amasya’da 30 ev, 7 dükkân, 10 depo, 1 camii ve 1 değirmen yanmış. Kaçamayan Müslüman halk canlı canlı evlerde yanmış. TBMM zarar gören halkın ihtiyaçlarını karşılama ve hayatlarını koruma konusunda kendisini zorunlu hissediyor. Fakat Anadolu’nun Yunanlılar tarafından işgal edilen yerlerde zulm devam ediyordu. Bayındır Tepelerinde Yörük köylerini yakmışlar ve halkı katletmişlerdi”

şeklinde ifadelerine devam etmiştir.

Yusuf Kemal Karadeniz’in bombalanması hakkında;

“TBMM Hükûmeti, bütün bu yapılanlara gösterebileceği en üst sabrı gösterdi. 9 Haziran 1921 İnebolu’nun bombalanması Yunan Filosu tarafından bombalanması sonucu hükûmet gecikmeden bazı önlemler alma yoluna gitti. Ve tekrar emin olun ki Türkler gerekli sabrı gösterdi. Anadolu’daki Yunanlıların, Yunan Ordusu’na destek vermiş olmasına rağmen Dünya kamuoyu Türklere karşıydı” şeklinde ifade ederek Ankara Hükûmeti’nin Karadeniz Rumlarına karşı sabırlı davrandığını artık önlemler aldığını belirtiyordu.

Öte yandan Yusuf Kemal’in, “Karadeniz Rumlarının çok gelişmiş bir casusluk sistemi vardı. Ve çeşitli işaretlerle Yunan savaş gemilerine bilgi veriyordu. 65 yaşındaki Nikola Bafra yakınlarında bir askerî Yunan gemisine işaret verirken yakalandı. Karadeniz savaş alanı ilan edildi ve önlemler alındı.” ifadesi Karadeniz’deki Rum istihbaratına da dikkat çekmekteydi.

Makaleye göre alınan önlemler şunlardı:

1. Bölgeye göç komisyonu tarafından yerleştirilen bütün Rumlar aileleriyle birlikte evlerine dönecekler,
2. Silah taşıyan yerli Rumlar, içerilere doğru kayacaklar,

⁹⁹ *Echos de l’Orient*, s. 144.

3. Kaçaklara ve çetelere yataklık yapan ve silah deposu bulunduran köyler temizlenecek,
4. Çetelere veya gizli örgütlere yardım eden kadınlar içerilere göç edecek. Çocuklar da aileleriyle birlikte gidebilecek.

Bütün bu yer değiştirme sırasında direnilmemesi ve kan dökülmemesi gerekiyor. Bazı yerlerde katliamlar, çeteler arasında çatışmalar çıkmış. Kadınlar ve çocukların tehirci fazla gerçekleşmedi. 1 Eylül 1921 tarihine kadar Rum köylerindeki silah sayısı Samsun bölgesine göre daha azdı. Samsun Rumlarının elinde silah çoktu.

Sanıldığı gibi tehcir yapılırken yollarda olumsuz olaylar yaşanmadı. Tamamen bir düzen ve güven içinde gerçekleşti. Hatta tehcir edilenler nasıl gidecekleri konusunda özgürlerdi. Bir iki hırsızlık olayı olsa da askerî mahkeme olaylar görülmuş.

Yunanlı çetelerin saldırısı olduğu için üç önlem paketi alınmıştı.

1. Karadeniz'e Yunan çıkartması ve oradaki Rumların yardımları,
2. Anadolu'daki Rumların uluslararası hukuka aykırı davranışı,
3. Karadeniz'deki Rum çetelere karşı Müslüman halkı korumak için önlem almak.

Uzunca bir süre sabrettikten sonra yerel Rumları silahsızlaştırdı ve Rumları iç bölgelere göçe zorladı.

Bu koşullarda hangi hükümet olsa aynı şekilde cezalandırır. Meclis, Hristiyan ve Müslümanlar arasında ayırım gözetmez. Müslüman halka yapılan kötülüklerin temel sebebi Yunanlıların İzmir'e çıkmasıyla Anadolu'daki Hristiyanların bu çıkartmaya destek vermeye başlaması. Bu Yunanlıların çıkartmasından Türk halkı Mondros Mütarekesi'nin bir sonucuyla karşılaştı. Türk bölgelerin oto-determinasyon hakkıyla halklara parçalanması başladı. Ekonomik olarak da bir yıkım isteniyordu. Ve yaşam hakkını korumak için Türkler ayaklandılar ve isyan ettiler. Her yaştan ve cinsiyetten masum Müslümanlar birçok çirkin muameleye maruz kaldı."

Yusuf Kemal son olarak "Öte yandan Yunanistan halkı gereksiz bir maceraya girdi" diyerek sözlerini tamamlamaktadır.

10. Sonuç

Ankara Hükûmeti, Batı Cephesi’nde Yunanlılarla mücadele ederken Rusya’dan silah ve cephane yardımı almaktaydı. Bu sevkiyatı engellemek için Yunanistan, Karadeniz’i abluka altına alarak İnebolu’yu, ardından diğer Karadeniz sahillerindeki şehirleri bombalamıştı. Bu bombalamalar sırasında, ciddi hasarlar meydana gelmedi. Bunun sebebi Karadeniz sahilinde alınan tedbirler ve Yunanistan’ın sınırlı zamanda Karadeniz’e açılabilmesi idi. Yunanistan’ın Samsun’u bombalamasından sonra Ankara Hükûmeti endişeye düşerek ikinci bir cephe açılmaması için tehciri, zorunlu görmüştü. Yunanistan’ın Karadeniz’e gemilerle çıkartma yapması, yerli Rumlarla birlikte olması endişesi mevcuttu. Karadeniz’e Yunan çıkartmasının yapılacağına dair istihbarat bilgisi içeren birçok belge de mevcuttur. Bu bölgeye asker çıkarılması bugünden geçmişe bakıldığında olanaksız gibi görünse de geçmiş zaman için alınan önlemler zaruridir.

1921 Rum naklinden önce Rumlara karşı silah bırakıp, teslim olmaları için af ilan edildi. Bu af ilanına rağmen Rumların çoğu teslim olmadı ve faaliyetlere devam edildi. Bunun üzerine 1921’de Rum nakli iç kesimlere doğru yapıldı.

Bu nakil hakkında Türk arşiv belgelerinde detaylı bilgiye henüz rastlanılmamakla beraber Yunanlıların propaganda kitaplarında bu döneme ait sayısal veriler mevcuttur. Ancak bu sayısal verilerde tam bir birlik sağlanamamış olup bunların doğruluk dereceleri şüphelidir. Nakili gerçekleştirmek ve bölgede sükûnu sağlamak adına Nurettin Paşa’nın başında bulunduğu Merkez Ordusu kuruldu. Merkez Ordusu’nun daha doğrusu Nurettin Paşa’nın faaliyetleri hakkında ciddi şikâyetler bulunmaktaydı. Bu şikâyetlerin önlenmesi için haklıyken haksız duruma düşmemek adına Nurettin Paşa’ya uyarıda bulunulmuştu. Nurettin Paşa’nın kişisel olarak Rumlara kötü davranması, bir devlet politikası olarak görülemez. Paşa’ya fazla yetki verilmesi belki tartışılabilir; ancak döneme göre yorumlama yapılacak olursa o durumda birçok yazışmadan kurtulmak ve anında müdahale edebilmek için yetkilerinin geniş verildiği düşünülebilir.

TBMM almış olduğu 1921 tarihindeki Karadeniz bölgesindeki Rumların iç kesimlere nakli alınan birçok tedbirden sonra en son aşamada alınan zaruri bir karar olmuştur.

Kaynaklar / References

Arşiv Belgeleri

*Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)*¹⁰⁰

*Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)*¹⁰¹

*Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA)*¹⁰²

*Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı Arşivi (ATASE)*¹⁰³

*The National Archives (NA) Cabinet Papers [=CAB]*¹⁰⁴

Yayınlanmış Vesikalar

Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri 1918-1922. I, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2009.

Çapa, Mesut ve Veysel Usta. *Millî Mücadelede Trabzon Vilayetiyle Yazışmalar*. Trabzon: Trabzon Valiliği Yayınları, 1995.

Harb Tarihi Vesikaları Dergisi (HTVD), 57, Eylül 1966, VN: 1304.

Satan, Ali. *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1921*. İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2011.

Şimşir, Bilal. *İngiliz Belgelerinde Atatürk*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1979.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, II.

Kitap/Makaleler

"Nurettin Paşa Pontusçuları Anlatıyor", *Hatıralar, Vesikalar, Resimlerle Yakın Tarihimiz*, II, 1962.

Abbott, George Frederick. *Greece and the Allies*. London: Methuen, 1922.

Akın, Rıdvan. *TBMM Devleti 1920-1923 Birinci Meclis Döneminde Devlet Erklere ve İdare*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.

Armaoğlu, Fahir. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. I, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1993.

Atabey, Figen. *Karadeniz'de Türk Donanması (Birinci Dünya Harbi ve Millî Mücadele Dönemi)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2006.

Atatürk, Mustafa Kemal. *Nutuk*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1997.

Aybars, Ergün. *İstiklal Mahkemeleri*. Ankara: Ayraç Yayınları, 2009.

Aydın, Mehmet ve Duman, Önder. "I. Dünya Savaşı Yıllarında Çarşamba/Samsun ve Çevresinde Rum Çete Faaliyetleri". *History Studies: International Journal of History*. 4/2 (2012): 39-51.

Ayışığı, Metin. "Mütareke Başlangıcında Karadeniz Bölgesindeki Rum Tahrıklarına Karşı İstanbul Hükümeti'nin Aldığı Önlemler". *Millî Mücadelede Giresun (Sempozyum 6-7 Mart 1999)*, *Bildiriler*. İstanbul: 1999: 57-68.

¹⁰⁰ Belge numaraları dipnotlarda gösterilmiştir.

¹⁰¹ Belge numaraları dipnotlarda gösterilmiştir.

¹⁰² Belge numaraları dipnotlarda gösterilmiştir..

¹⁰³ Belge numaraları dipnotlarda gösterilmiştir.

¹⁰⁴ Belge numaraları dipnotlarda gösterilmiştir.

- Balcioğlu, Mustafa. “Birinci Dünya Savaşı Sırasında Karadeniz’de Rum Faaliyetleri ve Sivil Tepki”. *OTAM*. 4 (1993): 91-98.
- Balcioğlu, Mustafa. *Belgelerle Millî Mücadele Sırasında Anadolu’da Ayaklanmalar ve Merkez Ordusu*. Ankara: Yükseköğretim Kurumu Matbaası, 1991.
- Balcioğlu, Mustafa. *İki İsyân-Koçgiri, Pontus-Bir Paşa-Nurettin Paşa*. İstanbul: Nobel Yayın, 2000.
- Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi*. II/IV, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983.
- Beyoğlu, Süleyman. “Birinci Dünya Savaşı’nda Trabzon (1914-1919)”. *Trabzon Tarihi Sempozyumu 6-8 Kasım 1998 Bildiriler*. Haz., Kemal Çiçek, Kenan İnan, Hikmet Öksüz, Abdullah Saydam, Trabzon: 1999: 479-788.
- Beyoğlu, Süleyman. “Giresun’da Pontusçu Faaliyetler ve Osman Ağa”. *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*. Ankara: Serander Yayınevi, 2007: 365-385.
- Bilgiç, Bestami. *Doğu Karadeniz Rumları: İsyân ve Göç*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.
- Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Kafkas Cephesi Üçüncü Ordu Harekatı*, II, Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1993.
- Black Book The Tragedy Of Pontus 1914-1922*. Athens: 1922.
- Cemal Paşa Anılarım 1913-1922*, Haz., Fahri Farin, İstanbul: İskenderiye Yayınları, 2009.
- Çapa, Mesut. “Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Pontuscu Rumlara Karşı Aldığı Tedbirler”, *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*, Ed., Veysel Usta, Ankara: Serander Yayınevi, 2007: 409-424.
- Çapa, Mesut. *Pontus Meselesi Trabzon ve Giresun’da Millî Mücadele*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1993.
- Çiçek, Rahmi. “Merzifon Amerikan Koleji ve Pontus Sorunu”. *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*. Ed., Veysel Usta, Ankara: Serander Yayınevi, 2007: 199-210.
- Çiçek, Rahmi. “Sakarya Savaşı Öncesi Karadeniz’de Yunan Ablukası ve İnebolu Bombardımanı”. *Atatürk Yolu*. III/10 (Kasım 1992): 169-179.
- Dizman, İbrahim. *20. Yüzyılda Ordu (1900-1999)*. Ordu: Ordu Belediyesi, 2010.
- Doğanay, Rahmi. *Millî Mücadelede Karadeniz (1918-1923)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2001.
- Efiloğlu, Ahmet. *Osmanlı Rumları Göç ve Tehcir 1912-1918*. İstanbul: Bayrak Yayınları, 2011.
- Eray Biber, Tuğba. *Karadeniz Rumları ve Yunanistan*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2016.
- Goloğlu, Mahmut. *Trabzon Tarihi Fetihden Kurtuluşa Kadar*. Ankara: Kalite Matbaası, 1975.
- Gömleksiz, Eda Gülşen. “II. Meşrutiyet’ten Kurtuluş Savaşı’na Osmanlı Denizciliği”. *Türk Denizcilik Tarihi*. Ed., Z. Arıkan-Lüftü Sancar, İstanbul: 2009: 175-191.
- Hart, B. H. Liddell. *History Of The First World War*. London: Pan Books, 1982.
- Hergüner, Mustafa. “Kurtuluş Savaşı’nda Denizciliğimiz”. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1992.

- İlter, Aziz Samih. *Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi Hatıraları*. Haz., Zekeriya Türkmen-Elmas Çelik, Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Kader, Merve Doğan. "İngiliz ve Türk/Osmanlı Belgelerinde Karadeniz Bölgesi'ndeki Çetecilik Faaliyetleri (1914-1922)". Doktora Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, 2021.
- Karal, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi (1908-1918)*. IX, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996.
- Langensiepen, Bernd ve Güleriyüz, Ahmet. *1828-1923 Osmanlı Donanması/The Ottoman Navy 1828-1923*. Çev., James Cooper-Renan Mengü, İstanbul: Denizler Kitabevi, 2000.
- Mutlu, Cengiz. *Mütareke Döneminde Rum Nüfus Hareketleri 1918-1922*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2014.
- Orhan, M. Celaleddin. *Bir Bahriyelinin Anıları 1914-1918*. İstanbul: Kastaş Yayınları, 2001.
- Öksüz, Hikmet ve Aktaş, Hayati. "Pontus Meselesi'nin Tarihsel Arka Planı ve İngiliz-Amerikan Belgelerine Yansımaları". *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*. Ankara: Serander Yayınevi, 2007: 307-334.
- Özel, Sabahattin. *Millî Mücadele'de Trabzon*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.
- Peker, Nurettin. *1918-1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri*. İstanbul: 1955.
- Pontus Meselesi*, Haz., Yusuf Gedikli, İstanbul: İz Yayıncılık, 2009.
- Renouvin, Pierre. *Birinci Dünya Savaşı 1914-1918*, Çev., Adnan Cemgil, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1982.
- Sarınay, Yusuf, Pehlivanlı, Hamit ve Saydam, Abdullah. *Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası (Makaleler)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2006.
- Sarınay, Yusuf. "Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. XI (1995): 107-162.
- Tarakçıoğlu, Mustafa Reşit. *Trabzon'un Yakın Tarihi*. Trabzon: Karadeniz Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 1986.
- Taş, Fahri. *Nureddin Paşa ve Tarihi Gerçekler*. İstanbul: Nehir Yayınları, 1997.
- Tetik, Ahmet. "Çeteler, Venizelos ve Patrikhane". *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu*. Ed., Veysel Usta, Ankara: Serander Yayınevi, 2007: 211-224.
- Topal, Coşkun. "Doğu Harekatı Sonrası Batı Cephesi'nin Lojistiği ve Karadeniz'in Güvenliği Sorunu". *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. X/1 (2008): 104-115.
- Ünalp, F. Rezzan. "Birinci Dünya Savaşı: 1916, Trabzon'un Ruslar Tarafından İşgali". *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*. 13/25 (2015): 39-64.
- Ward, Mark. H. *The Deportations in Asia Minor 1921-1922*. London: 1922.
- Yazıcı, Nuri. *Millî Mücadelede (Canik Sancağı'nda) Pontusçu Faaliyetler (1918-1922)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1989.
- Yerasimos, Stefanos. "Pontus Meselesi (1912-1923)". *Toplum ve Bilim*. 43/44 (Güz 1988-Kış 1989): 33-76.

ΑΓΤΖΙΔΗΣ, Βλάσης. *Έλληνες του Πόντου*. Τομος Α, Αθήνα 2009 (Agtzidis, Vlasis. *Ellines Tu Pontu*. Tomos A, Atina 2009).

ΚΑΣΤΡΙΝΑΚΗ, Αλεξανδρου Π. “Οι Χριστιανοί Του Ποντου Υπο Το Της Γεωπολιτικης Και Της Διεθνους Πολιτικης Του Κεμαλ”. *Η σφαγή των Ποντιων*. Ελευθερουπια 2010: 71-102 (Kastrinaki, Aleksandru P. “İ Hristiani Tu Pontu İpo To Tis Geopolitikiis Ke Tis Dietnus Politikis Tu Kemal”. *İ Sfagi Ton Pontion*. Elefterupia 2010: 71-102).

Yazar Hakkında / About Author

**Doç. Dr. Tuğba ERAY BİBER | Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi |
tugba.eray.biber[at]msgsu.edu.tr | ORCID: 0000-0003-2156-2822.**

1981 yılında İstanbul'da doğdu. 2003 yılında Mimar Sinan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünden mezun oldu. Aynı yıl, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim dalı Yüksek Lisans programına başladı. 2004 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Türkiye Cumhuriyeti Anabilim Dalında araştırma görevlisi olarak kadroya atandı. Yüksek lisansını Millî Mücadele Döneminde Doğu Karadeniz adlı teziyle 2006 yılında tamamladı. 2013 yılında Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Bilim Dalından Yunanistan'ın Karadeniz Bölgesi'ndeki Faaliyetleri (1914-1923) adlı teziyle doktor unvanını aldı. Aynı yıl Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Tarih Bölümü'nde Yrd. Doç. Kadrosuna atandı. Halen aynı üniversitede, Doç. Dr. unvanıyla görev yapmaktadır. Cumhuriyet Dönemine ait lisans ve lisansüstü dersler vermektedir. Millî Mücadele dönemi, Karadeniz Bölgesi, Batı Trakya ve II. Dünya Savaşı tarihi hakkında yayınları mevcuttur. Evli ve iki çocuk annesidir.

**Assoc. Prof. Dr. Tuğba ERAY BİBER | Mimar Sinan Güzel Sanatlar University |
tugba.eray.biber[at]msgsu.edu.tr | ORCID: 0000-0003-2156-2822.**

She was born in Istanbul in 1981. She graduated from Mimar Sinan Fine Arts University, Faculty of Science and Letters, Department of History in 2003. In the same year, she started the Master's program at Mimar Sinan University, Institute of Social Sciences, Department of History. In 2004, she was appointed as a research assistant at Mimar Sinan Fine Arts University. She completed her master's degree in 2006 with her thesis titled Eastern Black Sea during the War of Independence. In 2013, she received her doctorate from Marmara University Turkic Studies Institute, Department of Republican Turkey History, with her thesis titled Greece's Activities in the Black Sea Region (1914-1923). In the same year, he received the title of associate professor at the Department of History of Mimar Sinan Fine Arts University. She still teaches undergraduate and graduate courses on the Republican Era at the same university. She has publications on the history of World War II, War of Independence period, Black Sea Region and Western Thrace. She is married with two children.